

ATENCIÓ AL SEGLE XVIII

En més d'una conferència pública hem insinuat que la Catalunya del segle XIX que van viure els nostres pares i avis i la que hem viscut nosaltres fins a l'any 1936, començava al 1714. Ara ens arrisquem a afirmar que el fonament, potser indestructible, d'aquesta Catalunya és el segle XVIII tan ignorat com bescantat per alguns. Tot el que ens ha donat fesomia i ens ha mogut a actuar fins a la indicada data del 1936 es pot considerar fill del segle XVIII; àdhuc s'hi poden trobar les deus més remotes del catalanisme amb tot el que dugué de positiu i negatiu. Més que la guerra de Successió, va ésser la guerra dels Segadors i les seves deplorables conseqüències la que va deixar sense virtut el que poguéu restar del vell concepte de Catalunya Estat. En canvi, després de Felip V, els afronts inferits més per esperit de venjança que de justícia, van desvetllar en l'esperit dels catalans un ressentiment que no es va esborrar mai ni s'esborrarà mai més. La instauració de la Universitat a Cervera, suprimides les altres de Catalunya, fou un d'aquest afronts ostensibles com un *inri* damunt la corona d'espines. La Universitat de Cervera certament va existir, no pas per la virtut de la rancúnia que va engendrar-la, sinó per la força vital dels mateixos catalans, però és sabut, en canvi, com eren molts i molts els que es negaven a anar-hi i preferien abans la Universitat de València, o la d'Osca, o la de Tolosa del Llenguadoc, si no aprofitaven les escales que quedaren obertes al Seminari Conciliar o als collegis conventuals de Barcelona.

Un altre d'aquests afronts públics i duradors fou el de la construcció de la Ciutadella. Sí, és cert; el flanc descobert per a dominar la ciutat rebel era el cantó oposat al Castell de Montjuïc; però el vencedor, com si s'hi rabegés, no va vacillar a destruir, per a aixecar l'ominós presidi,

un barri sencer de la ciutat, el barri de Ribera, el qual, com és sabut, no era pas un barri indiferent o miserable, sinó un dels pulmons de la ciutat, el barri industrial i comercial, arran del Portal de Mar, en l'actual plaça de Palau on hi havia el port. La ciutat ja aleshores s'expansionava per aquella banda, no pel cantó del Raval a l'altre costat de la Rambla, que després de tres segles d'encerclament no s'havia arribat a poblar, fora dels vials més obligats prop dels grans convents. El barri de Ribera era el barri del comerç i de les cases dels comerciants, edificades moltes d'elles amb la independència de les velles torres de Sant Gervasi. El ressentiment contra Felip V, potser més per aquests afronts que per altres de més transcendència, va covar sordament tot el segle XVIII, àdhuc a despit o a part de les manifestacions servils de monarquisme tan característiques de l'època i en ordre a les quals els catalans no es quedaren mai enrera. Però cal veure com esclata, així que els trasbalsos de començaments del XIX fan caure la màscara de les adhesions obligades o protocolàries. Aleshores apareix la fesomia irada dels vells ressentiments, àdhuc a través de discursos oficials com els que es pronunciaren en les diverses repeses de la Universitat a Barcelona.

En ordre a la llengua, malgrat l'acceptació del castellà com a llengua oficial i literària, cosa que venia de lluny, el català, durant el segle XVIII, no es rendeix d'una manera tan pregona com en el segle XIX, a despit de la renaixença. El llibre de mossèn Baldiri Reixach, *Instruccions per l'ensenyança de minyons*, aparegut l'any 1747, serva encara la dignitat d'un noble estil acadèmic i és una prova que el català es practicava i s'ensenyava. Enmig de la massa ingent de sermons d'estil culterà al gust de l'època, de *villancicos* carrinclons a honor de sant Tomàs o per a celebrar la professió de monges, i dels pomposos oratoris que era de moda celebrar a les esglésies, material que constitueix el cabal literari gairebé exclusiu dels fullets del segle XVIII arribats a nosaltres, apareixen l'any 1754 dues peces en vers, «relació dels treballs i la misèria que es pateix en la plana d'Urgell», escrites en català corrent no pas menyspreable, amb notes d'un realisme veritablement patètic. És una mostra, que avui veiem aflorar, del que, durant el segle XIX fou el veritable medi lingüístic en què es vivia. La gent s'acorrava per a sentir els acrobatismes literaris del sermó del dia, però a casa, al carrer, al treball parlava en català planer, com el d'avui, i obrava d'acord amb el seny i la lògica que el català li encomanava. Cal dir-ho tot, però: comptava amb un altre mitjà de defensa, que es va perdre al llarg del

segle XIX: el llatí encara s'ensenyava; millor dit, l'ensenyament es feia encara a base del llatí, i era a base del llatí que podia quedar assegurada la part de formació mental que ja no es podia confiar al català.

Però, per importants que siguin aquests fets, el nostre segle XVIII presenta altres caires de molta significació i transcendència per la nostra vida ulterior, en tal forma, que potser cap època de la nostra història no ha evidenciat d'una manera tan clara la virtualitat del nostre etnos i no ha acusat, per tant, els trets de la inconfusible i inesborrable personalitat del nostre poble.

Ens referim a la manera pròpia, segura i innegablement eficaç amb què Catalunya s'atempera a les condicions excepcionals d'un dels segles més trasbalsadors del concepte de la vida i de la vida mateixa que hi hagi hagut en la història de la humanitat. Evoquem-ho ràpidament amb uns quants ismes: filosofisme, enciclopedisme, racionalisme, regalisme, deisme i ateisme, materialisme, humanitarisme, sentimentalisme, filantropisme, tot entranhament barrejat d'esperit de llibertat i de llibertinatge. Això sense comptar els canvis de tipus econòmic engendrats pel comercialisme i atiatats de mig segle enllà per les grans invencions.

Aquests vents, ni que fos amb retard, arribaren d'una manera fatal a Espanya i a Catalunya pel portell o portells que va deixar oberts a la barrera dels Pirineus la monarquia borbònica en ocupar el tron d'Espanya. Catalunya, però, no es va moure de la seva línia, de la seva trajectòria, mentre a la resta d'Espanya — cal només fullejar Menéndez Pelayo — no hi va haver malura que no hi prenguéss amb la virulència característica dels cossos que no tenen elements d'immunització propis o els que poden donar els vells tractes amb les toxines o simplement la vacunació. En la llista inacabable dels heterodoxos espanyols del segle XVIII, Menéndez Pelayo només pot escometre de front una sola gran figura catalana, per cert d'una heterodòxia ben discutible: la de l'arquebisbe de Palmira, Fèlix Amat.

Catalunya, en canvi, tots ho sabem, com si dugués anticossos d'immunització *sui generis*, va aprofitar mil coses del món tot ample que li va obrir de cop i volta la desfeta del 1714, i començant-lo a recórrer, potser podríem dir tot seguit, no va tardar gaire a reconstruir d'una altra manera la casa pairal ensorrada, posant així els fonaments d'una nova riquesa i d'una vida nova. Foren de moment les famoses fàbriques de teixits de cotó, les indianes, els blauets, etc., i, al costat de les fàbriques, la represa de l'expansió comercial cap a Amèrica, on els Borbons van

obrir-li portes ; cap a Llevant, afrontant tots els perills de la pirateria islàmica, i, sobretot — cosa que caldria seguir de prop —, cap dintre Espanya, aprofitant la supressió de fronteres interiors i de ports secs.

Però Catalunya no va ésser insensible ni molt menys al renou d'idees. Va saber-ne seleccionar i aprofitar, però, amb un instint certer, el més sa, l'incontrovertit, el que no era susceptible d'atacar o dissoldre les bases morals de la societat constituïda, i es va llançar amb innegable embranzida a l'estudi del que podem anomenar ciències positives, que tenen com a base metòdica l'observació, la recollecció i l'experimentació. Des del segle XVII tenia ja en aquest camp una avantguarda decididament europea en la figura dels Salvador, però les correnties del XVIII donen embranzida al moviment i es produeix de cop i volta el moment més brillant de la nostra vida científica des del 1714 fins a la represa del segle XX. Recordem, només, ràpidament, com sorgeixen les Conferències de Ciències Físiques i Matemàtiques, de Medicina pràctica, de Farmàcia, algunes de les quals cristallitzen en Acadèmies — les que avui existeixen — ; recordem la renovació dels estudis mèdics a través de la cirurgia en què els catalans excel·leixen d'una manera singular, i la creació consegüent del Reial Col·legi de Cirurgia ; recordem les grans institucions de la Junta de Comerç, l'Escola de Nàutica, la de Belles Arts, la de Química, la de Mecànica, la de Física experimental, etc., etc. ; recordem la vocació especialíssima dels catalans pel paper d'Arxiu i la historiografia, i passem llista d'uns quants noms, els més egregis i significats i els més segle XVIII : Pere Virgili, Antoni de Gimbernat, Antoni Martí i Franqués, la nostra més gran figura de savi, que es va enfrontar amb Lavoisier en la química i amb Spallanzani en la fisiologia vegetal ; Finestres, els premostratencs Caresmar, Pasqual i Martí, Francesc Masdeu, Antoni de Capmany, Francesc Carbonell i Bravo, Salvà i Campillo, el P. Canellas, F. Sanponts, etc., etc.

D'una manera més precisa. Catalunya, dins la península, no es va contaminar de les frenesies de la resta d'Espanya, com si es tractés veritablement d'un món a part. No sabem fins a quin punt eren coneguts i seguits a Catalunya Campomanes, Floridablanca, el comte de Cabarrús, Macanaz, Larruga i fins el mateix Jovellanos, limitant-nos als homes de més notorietat i als que van tractar qüestions de tipus econòmic ; algú ho hauria d'esbrinar. Però, en canvi, hem trobat, i tothom sap que la nostra gent viatjava per Europa, que els nostres metges i cirurgians solien passar per Montpeller, que Gimbernat va adquirir fama

a Londres; que Benet Bails, possiblement el mestre de matemàtiques de tot Espanya durant el XVIII, va estudiar de molt jove a Tolosa del Llenguadoc i a París; que la Junta de Comerç no es cansava d'enviar pensionats a l'estranger; que els nostres fabricants hi feien llargues sortides i no tenien escrúpols a contractar-hi bons tècnics quan calia.

És que la manca de reacció als *ismes* ressonants volia dir impermeabilitat o tancament? És per aquest cantó que es pot qualificar als catalans de mediocritat i manca de volada espiritual? Reserva, prudència, sentit pràctic, potser sí; però impermeabilitat i tancament, no, en cap manera. Cal només considerar els primers temps del «Diario de Barcelona». Nosaltres érem ben pobres, pobríssims, de publicacions periòdiques al costat de l'extraordinària abundor que des del XVII hi havia arreu del món, però creiem necessari preguntar si algun dels nostres historiadors s'ha adonat prou a fons del matís de novetat que l'any 1792 representa el «Diario de Barcelona», sobretot al costat del diari de Tarazona que li serveix de precedent, i del to, de la dignitat periòdística, que adquireix des dels primers moments. Evidentment, aquells *diaristes* havien aprofitat i aplicat algunes bones lliçons. Nosaltres no hem seguit amb prou continuïtat la col·lecció per a dir si són prou justificades les invectives que els homes d'«El Europeo» adrecen al «Diario» i als seus lectors l'any 1823, poc abans de liquidar llur publicació, però hem pogut comprovar en els primers anys modestíssims del degà de la nostra premsa, una curiositat tan ben dirigida en tots els rams del saber i a voltes una precisió informativa tan notable, que revelen en els que l'escrivien i el llegien una posició mental desvetllada i amatent, que podríem estar contents si la sorprenguéssim en els habituals lectors del «Diario» cent anys més tard.

En resum, la Catalunya del segle XVIII, com tota la resta d'Espanya, duïa un gran retard ben difícil de recuperar, i la seva ciència i, d'una manera general, la seva cultura, eren ben pobres al costat dels progressos enlluernadors que podien ostentar les grans nacions europees, però la trajectòria que Catalunya havia començat d'emprendre, guiada per un sentit moral precís d'un arrelament molt pregon, podien fer esperar una ràpida i plena incorporació a la vida científica universal, preludi potser obligat per a un ingrés al món de les idees i de l'esperit amb una figura i una personalitat pròpies. Però això precisament és el que ens va malmetre el segle XIX, tan pletòric i fecund per altres conceptes!

Un dels fets que ens ha colpit i ens ha obligat a meditar més d'una vegada, es la preocupació gairebé obsessionant de l'arquebisbe Fèlix Amat — aquell home de deu pams d'alçada, confessor de Carles IV, entorn del qual gira bona part de les inquietuds culturals de la Catalunya del seip/ temps — en llegir, a les darreries de la seva vida, el *Du Pape*, de Josep de Maistre, llibre excellent, si, ai las!, darrera d'ell no hagués vingut Maurras amb el seu autoritarisme i el seu catolicisme sense Déu i tot el que se n'ha derivat. Al nostre judici, la preocupació de Fèlix Amat no obeïa precisament a remotes reminiscències regalistes, o jansenistes, sinó que era la reacció d'un esperit de democràcia ingènit que Catalunya havia rebut del cristianisme amb els seus continguts pregoníssims d'humanitat, encaixats a les estructures sàviament universalitzades per la vella Roma i ja profundament arrelades a la nostra terra.

Atenció, doncs, historiadors, al nostre segle XVIII!

ALEXANDRE GALÍ

Societat Catalana d'Estudis Històrics, Barcelona.